

UDK 78.034(497.5)

Pregledni članak

Primljen: 18. 5. 2015.

Prihvaćen za tisak: 18. 12. 2015.

ENNIO STIPČEVIĆ

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Odsjek za povijest hrvatske glazbe

Opatička 18, Zagreb 10 000

Email: estip@hazu.hr

IZ HRVATSKE RENESANSE: O ODGOJU I GLAZBI

Unatoč oskudnim raspoloživim informacijama, moguće je razabrati određene karakteristike glazbene poduke u doba renesanse u Hrvatskoj: 1) učitelji glazbe ponajprije su bili orguljaši, koji su nastavu održavali ili na zasebnim seminarima, ili pak u sklopu katedralnih škola, a predavali su najčešće koralno pjevanje (canto fermo); 2) polifono pjevanje (canto figurato) bilo je gotovo isključivo vezano uz nadbiskupska središta u Zadru, Splitu i Dubrovniku, s izuzetkom javne glazbene škole (scola di musica) u gradu Rabu, koja je bila jedina specijalizirana ustanova, gdje se tijekom 16. st. održavala nastava iz koralnoga i polifonoga pjevanja; 3) primjer privatne humanističke škole u Korčuli pokazuje da su nastavu iz glazbene poduke mogla primati i djeca iz patricijskih porodica; 4) u Dubrovniku je Kneževa kapela djelovala uz katedralnu školu. Kneževa kapela bio je ansambl profesionalnih glazbenika, kojega je aktivnost bila u uskoj svezi s temeljnom podukom u svirci na glazbalima.

KLJUČNE RIJEČI: *Hrvatska, renesansa, glazbena poduka, katedralne škole, humanističke škole*

Ovaj tekst posvećujem ocu koji me je od prvoga dana pratio i bodrio u učenjima, istraživanjima i lutanjima. Tekst je dio poglavlja o problematici glazbenoga odgoja iz moje knjige *Renaissance Music and Culture in Croatia*, koja je u tisku kod belgijskoga nakladnika Brepols.

GLAZBA U ŠKOLI

Školstvo humanizma i renesansne nastavilo se u pedagoškim okvirima, zasnovanim na srednjovjekovnoj razdiobi znanstvenih disciplina u *septem artes liberales*, "sedam slobodnih vještina" (*trivium*: gramatika, logika, retorika; *quadrivium*: aritmetika, astronomija, glazba, geometrija). Bitna inovacija, koja se postepeno ugrađivala u nastavu, ticala se uvođenja niza praktičnih znanja i vještina, potrebnih budućim trgovcima, bankarima i činovnicima. Cjelokupni školski sustav, s izuzetkom rijetkih ženskih samostana, ostajao je i nadalje *maskulin*, u javnim i crkvenim školama bili su muški učitelji i dječaci. Tijekom 14. i 15. stoljeća reformu obrazovnoga sustava u sklopu crkve provodili su poglavito franjevci i dominikanci,

dok se svjetovno školstvo formalno organiziralo u školskim ustanovama ili neformalno u 16. stoljeću i kasnije, u sklopu učenih društava, akademija. Nova *studia humanitatis* postepeno su dopirala do širih slojeva građanstva.

U Hrvatskoj počeci javnoga školstva sežu u početak 15. stoljeća i u prvo je vrijeme bilo ograničeno na sloj imućnijih građana. U Dubrovniku je već 1333. postojala svjetovna građanska škola, u kojoj je *magister gramaticus* Nikola iz Verone podučavao osnove gramatike i računanja, a potpuni program trivija i kvadrivija škola je dobila tek 1557., kada je nastava ustanovljena kao *studium generale*. Uopće je procvat humanističkih škola nezamisliv bez učitelja koji su na hrvatsku obalu dolazili iz talijanskih strana, a neki su o svojim iskustvima ostavili pisanih tragova. Tako krajem 15. st. talijanski humanist Paladije Fusco kao učitelj djeluje u Trogiru, Šibeniku, Zadru i Kopru, a njegov *De situ orae Illyrici (Opis obale Ilirika)* jedan je od najranijih putopisa o hrvatskoj obali, obiluje zanimljivim opažajima o lokalnome stanovništvu, krajoliku, povijesti.

Nije samo patricijima i dobrostojećim obrtnicima bilo stalo do obrazovanja njihove djece, poznato je da su priprosti pučani iz bratovštine u Krku 1579. financirali uzdržavanje gramatika u gradskoj školi. Iz sačuvane dokumentacije o orguljašima katedrale u Krku razvidno je da je orguljaška služba često podrazumijevala i poduku pjevača, čak i onda kada to u crkvenim financijskim spisima nije eksplicitno navedeno, nego proizlazi iz orguljaševe titule. Tako je fra Egidio d'Ancona 1571. dobio zaposlenje kao orguljaš, *regens chori* i učitelj pjevanja. Iz pokrajine Marche u Italiji došao je 1574. u Krk i "magister D. Seraphinus organista episcopalis Marchianus", a Ventura Rinaldis spominje se kao orguljaš 1620., odnosno kao učitelj pjevanja 1630. godine. U malim gradovima, kakav je bio Krk, financiranje crkvenih pjevača, orguljaša i održavanje orgulja, bilo je nerijetko provedeno sa znatnim financijskim naporima. Za potrebu nabavke novih orgulja u katedrali 1542. bio je osnovan posebni fond, u koji su građani ulagali svoje dobrotvorne priloge (Žic-Rokov 1974: 96–97, 105–106). Svakako najvažnija obrazovna ustanova hrvatskoga srednjovjekovlja dominikansko je generalno učilište, osnovano i otvoreno javnosti u Zadru 1396. godine. Ništa se pouzdano ne zna o glazbenoj naobrazbi pri zadarskom učilištu, no niz liturgijskih i drugih glazbenih rukopisa, što se danas čuvaju u dominikanskim samostanima diljem obale, nedvojbeno potvrđuju skrb za glazbenu poduku (Krasić 1996).

Stara i bogata knjižnica dominikanskoga samostana u Dubrovniku čuva primjerak Boecijevih *Opera* (Venecija, 1499), koji sadrži, među ostalim, i raspravu *De musica*. Taj srednjovjekovni glazbenoteorijski spis privezan je uz *Practica musicae* (Milano, 1496) Franchina Gaffurija, pa su tako na ovome mjestu, gotovo simbolički, povezani staro srednjovjekovno i novo renesansno u glazbenoj teoriji.

Prvu gimnaziju u sjevernoj Hrvatskoj osnovali su 1503. pavlini u Lepoglavi. Nakon bitke na Mohačkom polju 1526., kad se razbuktao rat za hrvatsko-ugarsko prijestolje, škola je zatvorena. U jeku protureformacijske obnove ban Juraj Drašković osniva 1578. školu i bogoslovje u Zagrebu, a 1582. obnavlja se lepoglavska gimnazija. Nastava u pavlinskim školama slijedila je raspored gramatičke srednjovjekovne škole, u kojima se učio početni stupanj sedam slobodnih vještina. Među sačuvanim rukopisima koji potječu iz tog razdoblja opsežni je kodeks s 820

stranica, naslovljen *Liber antiphonarius s. Pauli, primi eremita* (MR 8) (Hoško 1989: 301; Sekulić 2004: 54). U lepoglavskoj gimnaziji za pavlinske pitomce i svjetovnu mladež predavanja su bila održavana na latinskome i hrvatskome jeziku. Osnivanje lepoglavske škole bilo je pod izravnim utjecajem humanističkoga pokreta na korvinskome budimskom dvoru. Makar nemamo izravnih podataka o glazbenoj izobrazbi u lepoglavskoj školi, sačuvani popis glazbenih knjiga u Lepoglavi iz 1632. svjedoči o postojanju manje zbirke rukom pisanih glazbenih liturgijskih knjiga u samostanu. Te glazbene knjige potvrđuju da su pavlini u 16. st. bili angažirani oko njegovanja koralnoga pjevanja (na latinskome jeziku) i crkvene narodne popijevke (na hrvatskome) (Šaban 1979–1980).

Pedagoška glazbena aktivnost, institucionalizirana ili privatna, najčešće je bila vezana uz orguljašku službu. Na područjima pod mletačkom upravom, u Istri i Dalmaciji lokalne crkvene vlasti brinule su o nabavci orgulja, a orguljaši su najčešće bili regrutirani iz Italije. Popravak orgulja u porečkoj katedrali 1547. iniciran je zbog potreba poboljšanja i profesionalizacije glazbenog života (Babudri 1911–1912: 8). Na Cresu je gradska javna škola postojala od 1496., no nije sigurno da je od početka u nastavni program bila uvrštena i glazba. U toj je školi navodno neko vrijeme matematiku predavao Frane Petrić, najistaknutiji renesansni filozof hrvatskoga podrijetla. U vezi s djelovanjem gradske škole na Cresu sačuvan je podatak od 2. travnja 1521., kada je pjevač, orguljaš i pisar, franjevac Martin Belčić predao Općinskomu vijeću molbu da bude primljen za učitelja pjevanja u gradskoj školi, no nije poznato je li mu molba uslišana (Vlahović 1995: 62–65).

Grad Rab nabavlja orgulje još u 15. stoljeću, a od 1523. godine, kada je odlučeno da se nabave nove orgulje, možemo kontinuirano pratiti kako su talijanski orguljaši službovali za potrebe stolne crkve. Prve naznake institucionaliziranoga glazbenog školstva u Rabu s početka su 16. stoljeća. Tako iz sačuvane dokumentacije saznajemo da je Girolamo Tosino iz Verone bio 1534. u nekom sukobu s učiteljem glazbe Francescom iz Pesara. Taj se učitelj glazbe u Rabu pojavio 1537. godine i sklopio je ugovor da bude orguljašem te "de tenir in questa cita scola di musica, zoe canto fermo et figurato et regerli il choro et venir in choro tutti li giorni festivi si a messa come a vespero et insegnar tuti li preti et chierici, qual vorano venir a imparar et da poi che l'hanno imparato far con l'horu una capella da cantar in choro..." (da drži u ovome gradu glazbenu školu, tj. koralno i višeglasno pjevanje za službu na koru, te da dolazi na kor za sve blagdane i mise, kao i večernje, da podučava sve svećenike i klerike, koji su tome voljni, te da s onima koje je podučio osnuje zbor za pjevanje na koru). Franjevac Ladino iz Fana obvezao se 1539. tijekom iduće tri godine orguljati, voditi zbor i podučavati "canto fermo et canto figurato" (koralno i višeglasno pjevanje). Rapski knez i generalni vikar 1556. doveli su orguljaša Maphea Chavaqa iz Muglie za godišnju plaću od 45 dukata, a on se pak obvezao svirati te "Insegnar cantar canto fermo e figurato tutti quelli preti e chierici qual vorano imparar" (podučavati u pjevanju koralna i višeglasja sve svećenike i klerike koji žele učiti) (Pederin 1994: 157). Čini se da je orguljaš Benedetto Neruci iz Firenze, na dužnosti katedralnog orguljaša od 1552. do 1560., uživao osobit ugled, bio je naime gradskim bilježnikom, a posjedovao je i nekoliko knjiga, među ostalim "uno libricolo de imitation" (jedna knjižica o imitaciji), što bi mogao biti neki teoretski traktat (Pederin 1989: 158). Rapska "scola di musica" čini se da je

bila u potpunosti usmjerena na glazbeno školovanje svećenstva, a da je primarni zadatak bilo osposobljavanje pjevača pri bogoslužju. Po tome što se od orguljaša tražilo da podučavaju "canto fermo e figurato" proizlazi da su se u crkvama pjevali gregorijanski napjevi, ali i višeglasje.

U Korčuli je orguljaš Ivan Krstitelj Rosaneo-Rozanović obnašao dužnost učitelja glazbe i gramatike u privatnoj školi, smještenoj u renesansnoj palači u središtu grada, a istodobno je bio i viđeni član korčulanskoga humanističkog kruga. Rozanović, inače plemić, bio je orguljašem katedrale na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće (Fisković 1974: 725–726, 755).

U Splitu su također najstarije vijesti o orguljašima vezane uz njihovu pedagošku aktivnost. Fra Ventura iz Ferma 1409. spominje se kao kantor, tj. učitelj u koralnome pjevanju, a 1429. sagradio je prve katedralne orgulje. Ugovorom o gradnji orgulja fra Ventura se dodatno obvezao da će klerike podučavati vještini sviranja na orguljama. Tako je fra Ventura doista zadužio Split: kao orguljaš, orguljar i učitelj glazbe.

Splitski nadbiskup Ivan Dominik Foconio osnovao je 1581., prema izričitoj papinoj naredbi, prvi sjemenišni zavod u gradu gdje se, među ostalim, podučavala i glazba. To je bilo uopće prvo sjemenište u Dalmaciji, ali je 1594. moralo biti zatvoreno zbog nedostatka financijske potpore, prikladnih profesora i nadbiskupovih učestalih sukoba s kaptolom. Sam Foconio bio je glazbeno obrazovan (kako izvor kaže, *musica instructus* (!)), a na temelju njegova izvješća proizlazi da je 1583. u sjemenišnom zavodu bio uposlen jedan učitelj pjevanja (*precettore de canto*). Nadbiskup je 1584. obnovio i katedralnu školu, a od dva novopridošla uposlena učitelja jedan je bio zadužen za poduku u pjevanju (Kalogjera 1924; Grgić 2002: 6).¹ Foconijeva je zasluga što je na neki način olakšao reforme svomu nasljedniku, splitskomu nadbiskupu Markantoniju de Dominisu, koji je također bio zauzet oko podizanja razine muziciranja u stolnici. De Dominisovim zalaganjem u Split je 1603. došao Veronežanin Tomaso Cecchini, koji je tijekom iduća četiri desetljeća bio vodeća figura glazbenoga života u Splitu i na Hvaru, a brojnim skladateljskim zbirkama uveo je u dalmatinsku sredinu novi barokni glazbeni stil. U Splitu se 1634. spominje i učitelj za *canto figurato*, tj. višeglasno pjevanje, i iako nije imenovan, moguće je da je riječ o Ivanu Lukačiću (Kovačić 1991: 65).

Uz Split, od dalmatinskih je gradova pod mletačkom upravom još jedino Zadar, kao metropolitansko središte, uspio zadržati na visokoj razini neke stare crkvene i kulturne tradicije. Katedralne škole u Splitu i Zadru imale su posebnoga učitelja koralnoga pjevanja. Na zadarskoj sinodi održanoj 1598. donesena je odluka o otvaranju katedralne škole i već sljedeće godine bio je uposlen učitelj pjevanja. Bio je, međutim, vrlo slabo plaćen. Skromne su bile prilike u zadarskoj katedralnoj školi i tijekom 17. stoljeća (Kovačić 1991: 67–71). U Zadru je od 1409. do 1458. postojala i gradska škola, koju su pohađali dječaci iz patricijskih porodica, primjerice porodica Grisogono, Detrico i Begna. Poznata su imena nekih učitelja. Tako su Simon Tadeo "da Pavia" i Girolamo Cima podučavali, između ostalog, "de tabula et psalterio", tj. o aritmetici i glazbi (Benevenia 1904; 2007: 15–32).

¹ Više o Foconiju usp. Ostojić (1975).

I u Hvaru je katedralna škola imala dugu tradiciju, a najkasnije od 1590. tu su klerici primali poduku iz gramatike, glazbe i crkvenih obreda (Kovačić 1991: 71). U Trogiru se učitelj pjevanja u katedralnoj školi prvi put spominje 1604., ali je očito da se koralno pjevanje i prije podučavalo za potrebe bogoslužja u trogirskoj katedrali (Kovačić 1991: 74–75). U Šibeniku je učenje *canto fermo* prvi put zabilježeno 1584., no čini se da je katedralna škola proradila istom 1592. ili možda čak 1603. godine. Bilo kako bilo, čini se da je šibenska katedralna škola bila nevelikih ambicija, početkom 17. stoljeća tu je bio zaposlen samo jedan učitelj (Kovačić 1991: 76–77).

Do dekadencije u školstvu sredinom 16. i početkom 17. stoljeća došlo je zbog krize prouzrokovane prodorom Turaka u Bosnu i u zaleđe dalmatinskih gradova (Kovačić 1991: 85–86). Drukčije je bilo na krajnjemu hrvatskom jugu, na području slobodne Dubrovačke Republike. Na cijeni je bila katedralna škola u Dubrovniku, osnovana još u 13. stoljeću. Dubrovnik je poznavao i javno školstvo, sredinom 15. stoljeća "latinska škola" mogla je primiti do 160 učenika (Diversis 2004: 78). Toskanac Filip de Diversis u Dubrovniku je vodio javnu školu od 1434. do 1441., a njegov latinski spis *Situs aedificorum Politiae et laudabilium consuetudinum inclytiae civitatis Ragusij* donosi niz vijesti iz prve ruke o dubrovačkome svakodnevnom životu i premda ne kazuje ništa o glazbenome odgoju, spominje muziciranje u dvama poglavljima (IV/2–3) posvećenima prikazu procesija (Cit., IV/2–3). Talijanski humanist Lorenzo Regini ("Jo. Laurentius Reginus Feltrensis"), koji je bio uposlen u kancelarskoj službi u Dubrovniku od 1435. do 1469., u sklopu ovećega i kritički još neobjavljenoga rukopisnog zbornika latinske i talijanske prigodničarske poezije upućene mladim Dubrovčanima, jednu je elegiju posvetio raznim disciplinama znanja, pa se tu tako našla i *Musicha*. Renesansni novi "dolze stillo", o kojemu se ovdje pjeva na ironičan način, postat će uskoro u dubrovačkoj sredini dobro poznat, zahvaljujući među ostalim dobro vođenim školama:

L amara e raucha uoce in dolze stillo,
il non trouato suono in armonia
musicha fece a Iubal far tranquillo (Rešetar 1901: 29).

Glazbi u čast pjevao je i Dubrovčanin Ilija Crijević (Cervinus, Aelius Lampridius) (1463–1520), jedan od ponajboljih hrvatskih renesansnih pjesnika na latinskome jeziku, dobar poznavatelj klasičnoga rimskoga ali i srednjovjekovnoga pjesništva (Škunca 1971). Tijekom studija u Italiji stekao je brojne prijatelje, istaknute humaniste, a kada je školovanje okrunio titulom *poeta laureatus*, koju mu je dodijelila Akademija Pomponija Leta u Rimu, kraći govor posvetio mu je Alessandro Farnese, budući papa Pavao II. Nakon povratka u domovinu, dubrovački senat imenovao ga je 1497. rektorom gimnazije i tu je dužnost, uz prekide, obavljao do smrti. Ostavio je opsežan pjesnički opus (240 pjesama s preko 1000 stihova). Jedna oda u heksametrima naslovljena *Ad Marianum de musica* (ne znamo tko je bio taj Marije) pohvala je glazbenoj umjetnosti, bez izravnih refleksija na dubrovačke prilike. Ova Crijevićeva oda bliska je humanističkome žanru *laudes musicae* (pohvalnica glazbi). U posljednjih nekoliko stihova pjesnik priziva klasične izvore svoga poetskoga nadahnuća:

Tu tales imitere sonos vocisque manusque
Quae castos vetesque decent nec parce pudicae
Ingenuaeque lyrae nec si per turpia laedor
Idcirco cantus vitae morumque magistros
Fastidire velim: mores et Dorica laudo
Carmina Pythagoraeque sonos ritusque Laconum.

Jedan od najslavnijih profesora dubrovačke gimnazije bio je talijanski pjesnik i prevoditelj Camillo Camilli (? –1615), među njegovim učenicima bili su Ivan Gundulić i Ivan Bučić Vučić (Torbarina 1931). Najpoznatije mu je djelo *I Cinque canti ... aggiunti al Goffredo del signor Torquatto Tasso*, svojevrsna interpretacija Tassova *Oslobođenoga Jeruzalema*, knjižica tiskana više puta krajem 16. i u 17. stoljeću. Dubrovačkim profesorom postao je 1596., ako ne i ranije, a upraviteljem gimnazije bio je od 1590. do smrti, koja ga je zadesila u Dubrovniku 1615. godine. Malo je poznato da je španjolski liječnik i psiholog Juan Huarte de San Juan autor vrlo utjecajnoga pedagoškog priručnika *Examen de ingenios para las ciencias* (1575), bio čitan i u dubrovačkoj gimnaziji. Camillijev prijevod na talijanski *Essame de gl'ingegni de gl'huomini...* (Venetia, 1582 i brojna kasnija izdanja). U posveti prvoga venecijanskoga izdanja, upućenoga "All' Ecc.mo Sig.r Federico Pendasio primo lettore ordinario della filosofia Nello Studio di Bologna" stoji da je prijevod potaknuo "S. Stefano Benessa, mio amico, & gia scolare di V. Ecc.". Nije jasno je li tu riječ o Stjepanu Beneši pjesniku, ili pak o njegovu imenjaku diplomatu (Škunca 1971) no očito da je Camillijev talijanski prijevod nastao na poticaj dubrovačke sredine. Vrijedilo bi pažljivije proučiti utjecaj Huarteove knjige na onodobne dubrovačke filozofe. Bilo kako bilo, čini se da španjolski pedagog nije osobito cijenio glazbu, priznaje tek da bi ju valjalo podučavati već u najranijoj dobi, a na jednom mjestu navodi poznatu Aristotelovu usporedbu govornništva, glazbe i glume.²

Intrigantan je podatak da je jedna Camillijeva pjesma objavljena u slabo poznatoj antologijskoj zbirci *Madrigali pastorali*³. Camillijevu pjesmu *Silen di rose*, za koju ne znamo gdje je i je li upće bila prije tiskana, uglazbio je Orlando di Lasso, proslavljeni europski skladatelj. Ta antologija, kojoj ne znamo ime urednika, donosi uglazbljene madrigale srodnoga pastoralnog ugođaja. Pjesnički tekstovi posjeduju istu shemu dijaloga pastira i nimfi i svi su prvi put objavljeni u ovoj zbirci. Moguće je da je riječ o tiskovini osmišljenoj za neku svečanost u kakvom učenom društvu ili akademiji. Zbirka *Madrigali pastorali* mogla je funkcionirati i kao svojevrsni

² Juan de Sab Huarte, *Essame de gl'ingegni huomini, per apprendere le scienze nel quale scoprendosi la varietà delle nature si mostra a che professione sia atto ciascuno et quanto profito habbia fatto in essa Di Gio. Huarte, nuouamente tradotto dalla lingua spagnola da m. Camillo Camilli*, Venetia: [Aldo Manuzio il giovane], 1592, p. 155: Al qual problema risponde, che i musici, & i comedianti non hanno altro fine, che di dar piacere a chi gli ascolta.

³ Zbirka je objavljena još u dva izdanja: *Madrigali pastorali a sei voci descritti da diversi e posti da altri tanti autori a sei voci, intitolati il Bon Bacio. Di nouo ristampati et corretti*, In Venetia: appresso Angelo Gardano, 1600 (www.bibliotecamusica.it/cmbm/scripts/gaspari/scheda.asp); *Madrigali pastorali a sei voci descritti da diversi, Et posti in Musica da altri tutti Autori. Do nouo stampati*, In Aversa: Appresso Pietro Phalesio, 1604 (BnF, Gallica.).

pjesničko-glazbeni "švedski stol", na uslugu svima onima koji su imali potrebu da u svoje kazališne predstave ugrade poneki pastoralni glazbeni broj ili intermedij. Bilo kako bilo, *Madrigali pastorali* s Camillijevom pjesmom i Lassoovom glazbom bili su između 1594. i 1604. objavljeni u tri izdanja, i teško bi bilo povjerovati da Camilli tijekom više godina pedagoškoga angažmana u Dubrovniku, ne bi o tome pripovijedao svojim dubrovačkim poznanicima.

Giovanni Battista Amalteo (1528–1573), humanist i pjesnik, bio je tajnikom Republike od 1556. do 1561. godine. On sam nije bio izravno angažiran oko školstva, no na njegov je nagovor Nascimbene Nascimbenei prihvatio mjesto učitelja u dubrovačkoj javnoj gimnaziji (1561–1569). Od svih dubrovačkih učitelja i službenika možda nitko kao Amalteo nije svojim pjesništvom bio tako dobro prihvaćen među onodobnim skladateljima, njegove stihove uglazbljivali su Filippo de Monte, Vincenzo Ruffo, Baldasare Donato i mnogi drugi.⁴ Nije istraženo jesu li Amalteovo pjesništvo i njegova osobna poznanstva s talijanskim glazbenicima imali ikakvoga odjeka među dubrovačkim suvremenicima.

U dubrovačkoj katedralnoj školi petogodišnji školski program sadržavao je temeljitu obuku iz crkvenoga pjevanja. Najraniji sačuvani popis pjevača sastavio je apostolski vizitator Dubrovačke nadbiskupije 1573. Te je godine muški zbor stolne crkve imao deset pjevača svećenika, a vizitacija ih navodi poimence: Colenda di Vladislao, Biagio di Marino, Alexandro di Antivaro, Domenico della campana de morti, Piero di Lucca, Simone di Giacomo, Marino del Piovano, Antonio di Marich, Stephano capellano di san Michele, Ioanes Cristofori.⁵ Svećenik pjevač Colenda di Vladislao (Vladislav Kolendić) mogao bi biti onaj isti kojemu je Martoretta posvetio madrigal u drugoj knjizi madrigala 1552. (Livljanić 1990: 48–49) U tom slučaju, bio bi Kolendić pjevač s doista dugim radnim stažem.

Poduku u sviranju glazbala pružali su profesionalni svirači kneževe kapele. Poduka se prenosila ili s oca na sina, ili se prenosila kao u obrtničkim zajednicama, tako da bi učenik svojem učitelju plaćao ili bi mu kroz određeno razdoblje bio slugom. Svirači kneževe kapele (*piffari*) najčešće nisu uzimali više učenika odjednom, a rok za naučnike trajao je do sedam godina. Postojala je i organizirana proizvodnja puhačkih glazbala, dok su za gradnju i popravak orgulja bili angažirani majstori uglavnom iz Italije (Roller 1951: 170). Zanimljiv je podatak iz godine 1467. prema kojem je maestro Francesco (po svoj prilici Franciscus de Pavonibus) poučavao u sviranju orgulja čak 26 đaka (dvoje iz katedrale, a po osam iz crkve sv. Vlaha, dominikanskoga i franjevačkoga samostana). Pavonibus je po svoj prilici vodio pravu orguljašku školu od 1467. do 1470., koju su financirali Senat i gradske crkve (Demović 1981: 99).

U razdoblju od 1400. do 1600. sačuvano je preko 100 imena raznih svirača kneževe kapele, uglavnom puhačkih glazbala (Demović 1988: 125–127). Dolazili su u Dubrovnik s raznih strana Europe, iz Italije, Francuske, Njemačke i sa sjevera, iz flamanskih i nizozemskih krajeva te od Slovenije do balkanskoga zaleđa i Grčke. Samo iznimno arhivski spisi pružaju o tim sviračima nešto potpuniju sliku. Nevelikoj

⁴ O talijanskim skladateljima, koji su bili uglazbili Amalteove stihove usp. www.repin.muspe.unibo.it. O Amalteovu boravku u Dubrovniku usp. Torbarina (1931).

⁵ Usp. bogato dokumentiranu studiju Demović (1981).

grčkoj koloniji dubrovačkih glazbenika pripadao je Machus Johannis Grechus. Njegov otac Johannes i stric Theodorus bili su primljeni u službu dubrovačkog kneza 1. ožujka 1424. s godišnjom plaćom od 200 perpera za obojicu, i često se spominju kao svirači trubliji na smaknućima ili pogrebima. Johannes je tu neugodnu dužnost zamijenio još gorom, postao je 1444. svirač na galiji, a 1457. je uslijed kužne bolesti preminuo. Marchus je 1445. primljen kao mlad svirač u kneževu kapelu s godišnjom plaćom od 30 perpera. Bio je nemirnoga duha, pa 1451. služi na brodu kao *trubljač* i *bombardijer* i otad često putuje, a kao razloge svojih izbivanja s dužnosti u kneževoj kapeli dubrovačkim vlastima navodi da putuje zbog zavjeta i pobožnosti. U oporuci Marchus ostavlja deset glazbala, i to "VII trumbini e la trombeta e dui fiuati" (Demović 1981: 113). I trombonist kneževe kapele Laurentius Georgii Manes Greci u oporuci iz 1449. navodi "omnes libros musicos et instrumenta musicalia" (mnoge glazbene knjige i glazbala) (Demović 1981: 125–129). Sudbina tih privatnih ostavština nije poznata.

O sviračima kneževe kapele nerijetko nalazimo bilješke u parničnim i sudbenim spisima, što dakako ne znači da su njihove neglazbene aktivnosti bile u tolikoj mjeri obilježene kriminalom. Naprosto, u prirodi je sudbenih spisa da bilježe neobičnosti, zastranjivanja od normale. Ima dakako i posve drukčijih primjera. Tako Gabriel de Arminio dolazi u Dubrovnik 1458. i zapošljava se ne samo kao trubač i zdur (glasnik), nego mu Veliko vijeće dopušta da 1461. otvori hotel s najmanje pet kreveta! Taj trubač, rodom iz talijanskoga grada Riminija, postao je s vremenom "tubicina et hospite", dakle jedan od prvih promotora dubrovačkoga turizma (Demović 1981: 131).

U godinama dok je *maestro di cappella* bio Lambert Courtoys st. (1554–1570) zapisani su kao svirači kapele sljedeći glazbenici: Dominik Mavrov (1549–1582, *tubicinus*), Josip Ivana Marijin (1549–1551, *trombonus*), Ivan Flamengus (1554–1560, *tubicinus*), Petar Germanus (1555–1558, *tubicinus*), Mihoč Bubnjar (1555, *tamburello*), Ivan Alojzije (1555–1559, *tubicinus*), Hektor iz Brixena (1558, *tubicinus*), Ivan Alfonzov (1555–1563, *tubicinus*), Petar iz Srebrenice (1560, *piffarus*), Dominik Musicus (1567, *musicus*), Vivijan Dominikov (1567–1574, *musicus*) (Demović 1988: 127). Sve u svemu, kroz Courtoysov je ansambl tijekom petnaestak godina prošlo najmanje 11 glazbenika, no čini se da ih istodobno nije sviralo nikad više od četvero. Takav relativno maleni glazbeni ansambl mogao je izvoditi skladbe poput Courtoysove četveroglasne canzone *Petit Jacquet*, ali ne i glazbu namijenjenu većim sastavima. Za potrebe značajnijih državničkih ceremonija, kao što su bili posjeti stranih veleposlanika dubrovačkomu knezu ili senatu, ansambl kneževe kapele mogao se povećati s drugim gradskim glazbenicima. Za takve posebne protokolarne prigode glazbenici su bili i posebno odjeveni u raskošna odjela crvene boje ("vestiti di rosso, e la musica di flauti, di trombe, et altri instrumenti"). Posebno na dan čašćenja sv. Vlaha glazbenicima je bilo dopušteno da svoja glazbala urese manjom zastavicom s oslikanim likom gradskoga sveca zaštitnika. Mnogo su oskudnije vijesti iz sjeverne Hrvatske.

Na zagrebačkome Kaptolu i Gradecu početak crkvenoga i svjetovnoga školstva seže u kasni srednji vijek, a prvi orguljaš u crkvi sv. Marka, stanoviti *Nicolaus organista* spominje se potkraj 14. stojeća. U to doba u zagrebačkim se dokumentima spominju i citaristi (prvi je svirač Tade iz 1390.) (Klaić 1992: 535–

534), dakle svjetovni glazbenici. Sjećanje na kasnosrednjovjekovne *ioculatores* ostalo je upamćeno u nekoliko hrvatskih, zagorskih toponima sela Igrišće (Šaban 1969; 1973; [2005, 65–73]). Katedralna škola, osnovana još u srednjem vijeku, doživjela je procvat za biskupa Jurja Draškovića (1563–1578), koji je 1576. osnovao i sjemenište, gdje se učilo pjevanje (Hudovsky 1969: 31). Prigodni nastupi sjemeništara za Veliki petak teško da su imali znatnijega utjecaja na razvoj renesansnoga glazbenog života u Zagrebu.

Događalo se da su školovani glazbenici bili solidno plaćeni za svoj posao i postajali ugledni članovi zajednice. Između nekoliko flautista, koji se spominju kao gradski svirači u Gradecu u 15. stoljeću, Paulus de Gora ističe se kao prvi svirač koji je dvije godine uzastopce (1473./1474.) bio biran u Gradski savjet (Hudovsky 1969: 16). I lutnjist Gregorius od 1512. do 1519. bio je gradski vijećnik (Hudovsky 1969: 37). A timpanist Georgius koji je kao "naš novi građanin", tj. novi doseljenik u Zagreb, 1446. godine kupio četvrtinu nove kuće, bio se tako dobro snašao u novoj sredini, da je već iduće godine kupio i velik vinograd (Hudovsky 1969: 17). Ipak imovinsko je stanje glazbenika najčešće bilo takvo da su bili prisiljeni tražiti dodatnu zaradu. Zagrebački su kanonici imali pravo optirati zemljišne posjede (predije), koje su uživali uz zajedničke prihode. Orguljaši laici nisu imali tih privilegija. Čini se da je Sebastijan bio prvi zagrebački orguljaš svjetovnjak (1547–1574), a bio je i uspješan poduzetnik, trgovac srebrom, zlatom, sumporom i barutom (Barlé 1912, 1913; Laszowsky 1930: 57). I dok se imena zagrebačkih orguljaša razmjerno često navode u 15. stoljeću, tijekom 16. stoljeća izvori orguljaše gotovo da ne spominju. K tomu, u Zagrebu je u 16. stoljeću bilo vrlo malo svjetovnih glazbenika i nije uvijek jasno možemo li ih smatrati gradskim službenicima. Dokumenti navode imena nekolicine citarista, a sudbina njih dvoje karakteristična je za ono doba: tako je citarist Petar bio krojač, a dospio je u gradske spise zbog nekoga parničenja 1577. i 1578., dok je citarist Anton 1551., zajedno sa šestoricom sugrađana, pred opasnošću od Turaka, prihvatio službu plaćenoga vojnika (Hudovsky 1969: 36). S jedne strane neimaština, a s druge strane teške političke prilike, kao da u Zagrebu nisu dopuštale puni razvoj umjetničke renesansne glazbene aktivnosti.

Iz oskudnih podataka, kojima raspolažemo, moguće je razabrati neke pravilnosti u hrvatskome renesansnome glazbenom školstvu: 1) najčešći učitelji glazbe bili su orguljaši, a nastava se održavala u sklopu sjemeništa ili katedralnih škola i uglavnom je bila ograničena na poduku u koralnome pjevanju (*canto fermo*); 2) višeglasna se glazba (*canto figurato*) podučavala gotovo u pravilu samo u nadbiskupskim središtima, u Zadru, Splitu i Dubrovniku; izuzetak je bila poduka koralnoga i višeglasnoga pjevanja u *scola di musica* u Rabu, koja je bila jedina takva specijalizirana pedagoška ustanova u Hrvatskoj u 16. st.; 3) primjer privatne humanističke škole u Korčuli pokazuje da se glazbu podučavalo i u svjetovnim patricijskim ambijentima; 4) u Dubrovniku je uz katedralnu školu postojala i Kneževa kapela, ansambl profesionalnih instrumentalista koji su inicirali temeljnu poduku iz svirke na pojedinim glazbalima.

O GLAZBENOJ TEORIJI (IZ PRIVATNIH I JAVNIH KNJIŽNIH FONDOVA)

Ništa pouzdano ne znamo o tome iz kojih se knjiga podučavala glazba u Hrvatskoj u 15. i 16. stoljeću. Najraniji glazbeni traktat hrvatskoga autora *Dialogo per imparare con brevità à cantar canto figurato* (Venecija, 1619) Splićanina Jurja Albertija kompendij je osnovnih znanja glazbene teorije i tu je dosta postavki, pa i izravnih citata, preuzeto iz starije renesansne prakse. Alberti je *Dialogo* napisao, kako je istaknuto na naslovnici, u dobi od samo petnaest godina ("giovane d'anni quindecim"), pa stoga ne treba čuditi što ovdje ne nalazimo nekih inovativnih ideja, a u diskursu izostaje za ono doba toliko učestali polemični ton. Svoju neveliku raspravu splitski je mladić ponajprije uputio suvremenim ranobaroknim domaćim potrebama. Spomenimo usput da je u ovom razgovoru učeniku Albertiju sugovornik učitelj Romano Micheli, poznati glazbeni teoretičar i pedagog, te da se na nekoliko mjesta spominje Jhan Gero, skladatelj nizozemskoga podrijetla, poznat hrvatskim renesansnim autorima.

Od srednjega vijeka u obrazovni su *curriculum* bila uvrštena neka djela kojima su se prenosila znanja i interpretacije antičkih autora. Od tih srednjovjekovnih referativnih djela u Hrvatskoj ih je u uporabi bilo nekoliko. *Originum sive Etymologiarum libri XX* Izidora iz Seville sačuvan je u nekoliko prijepisa, nastalih između 11. i 15. stoljeća. Izidorove *Etymologiae* talijanskim su humanistima pružale temeljne predodžbe o antičkoj teoriji glazbe. Iz djela Platona i Aristotela humanisti i renesansni filozofi i teoretičari saznavali su temeljna znanja o grčkoj teoriji modusa, koja ih je pak zanimala poglavito zbog odnosa modusa i afekata (Palisca 1985: 23–50). Nemamo sigurnih pokazatelja o mogućim reperkusijama Izidorova enciklopedijskog priručnika na glazbenu teoriju u Hrvatskoj. Tragovi Platonove i Aristotelove misli kod naših su renesansnih glazbenih teoretičara mnogo jasniji.

Spomenuti primjerci traktata *Practica musica* Franchina Gaffurija, pohranjeni u dubrovačkome dominikanskom samostanu i u sinjskome franjevačkom samostanu, kao *Practica di musica* (1596) Lodovica Zaconija iz dominikanskoga samostana u Dubrovniku te *L'arte di contrapunto* Giovannija Marije Artusija (1598), čiji se primjerci čuvaju u franjevačkome samostanu na Košljunu i u Hvaru, prilično je vjerojatno da su služili poduci iz glazbe: iz Gaffurija se učilo na dominikansko učilištu u Dubrovniku, a iz Artusija u franjevačkim školama (Tuksar 1986). Izdanje priručnika za gregorijansko pjevanje tzv. *Cantorino* (sadrži potpuni *Gradual* i *Kyriale*, te zbirku misnog ordinarija) bilo je pribavljeno u franjevački samostan na Visovcu radi potreba tamošnje škole.⁶ A da je fortunu starih knjiga teško rekonstruirati pokazuje slučaj *Istitutioni harmoniche* Gioseffa Zarlina (1573), tiskovine koju je nabavio D. Plamenac navodno negdje u Splitu i čiju je naslovnicu s potpisom Claudija Monteverdija publicirao (Reese 1959: 366–367).

⁶ Punim naslovom *Graduale iuxta morem Sacrosanctae Ecclesiae Romanae: nouissime post omnes alias impressiones: tam in textu, quam in cantu, diligentissime emendatum, atque correctum. In quo etiam plurima reformata sunt et addita: quae in prioribus impressionibus quam maxime desyderabantur. Cum Cantorino quoque siue Kyriali: in festiuitatibus Sanctorum Angelorum decantando, Venetiis: apud Petrum Liechtenstein, 1562.*

O nekim knjigama saznajemo iz arhivskih vrela. Kasnosrednjovjekovni inventar arhidačona zadarskoga Krševana iz 1370. svjedoči o širem rasponu humanističkih interesa ovoga crkvenoga velikodostojnika, tu se spominje i "unus liber a canendo de ecclesia" (Leljak 2006: 222). U oporuci šibenskoga arhidačona Petra Ivanova iz 1465. navodi se 26 knjiga, među kojima "libellus in membrana de canto figurato" (Kolanović 1979: 130). Knjiga o kojoj je riječ napisana je na pergameni, dakle rukopisna je i po svojoj prilici stara; k tomu, to je najraniji poznati spomen nekoga traktata o višeglasju na hrvatskome tlu. Šteta je što sumarni inventarski popis ne navodi autora ovoga traktata.

LITERATURA

B a b u d r i, Francesco. 1911–1912. "De arte musicali in ecclesia Parentina". *Folio diocesano* 18–19: 1–11.

B a r l é, Janko. 1912. "Nepoznati do sada orguljaš stolne crkve u Zagrebu". *Sveta Cecilija* 6/7–8: 68.

B a r l é, Janko. 1913. "Neki organisti prvostolne crkve u Zagrebu". *Sveta Cecilija* 7/2: 21–22.

B e n e v e n i a, Lorenzo. 1904. *Le lettere in Zara nel primo rinascimento*. Spalato: Tipografia Sociale Spalatina. [R: *Frammenti di storia Dalmata*. 2007. Venezia: Scuola Dalmata dei Ss. Giorgio e Trifone: 15–32].

D e m o v i ć, Miho. 1981. *Glazba i glazbenici u Dubrovačkoj Republici, od početka 11. do sredine 17. stoljeća*. Zagreb: JAZU.

D e m o v i ć, Miho. 1988. "Glazba u renesansnom Dubrovniku". *Dani hvarskog kazališta XIV: Nikola Nalješković i Mavro Vetranović*. Split: Književni krug: 117–145.

D e D i v e r s i s, Filip. 2004. *Opis slavnoga grada Dubrovnika*. Zagreb: Dom i svijet.

F i s k o v i ć, Cvito. 1974. "Iz glazbene prošlosti Dalmacije (orgulje)". *Mogućnosti* 21/6–7: 711–764.

G r g i ć, Miljenko. 2002. "Kroz prošlost glazbenog obrazovanja u Splitu. Od prvih glazbenih znanja do Općinske glazbene škole". *Arti musices* 33/1: 3–36.

H o š k o, Franjo Emanuel. 1989. "Pavlinke srednje i visoke škole". *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244. – 1786*. Zagreb: Globus – MUO: 301–310.

H u d o v s k y, Zoran. 1969. "Razvoj muzičke kulture u Zagrebu od XI do konca XVII stoljeća". *Rad JAZU*, 351.

K a l o g j e r a, Niko. 1924. "Povjesne crtice o glazbenim prilikama splitske stolne crkve". *Sveta Cecilija* 3: 89–90; 4: 126–128; 5: 160–163.

K l a i ć, Nada. 1992. *Zagreb u srednjem vijeku*. Zagreb: SNL.

K o l a n o v i ć, Josip. 1979. "Knjižnice dvaju šibenskih svećenika iz sredine XV. stoljeća". *Croatia Christiana Periodica* 3: 124–130.

- Kovačić, Slavko. 1991. "Katedralne škole u Dalmaciji pod mletačkom vlašću od konca 16. do početka 19. stoljeća prema biskupskim izvještajima Svetoj stolici" *Croatia christiana periodica* 15/27: 59–87.
- Krasić, Stjepan. 1996. *Generalno učilište dominikanskoga reda u Zadru ili "Universitas Jadertina" (1396–1807)*. Zadar: Filozofski fakultet.
- Laszowsky, Emil. 1930. "Orguljaš stolne crkve u Zagrebu Sebastijan". *Sveta Cecilija* 30: 57.
- Livljanin, Katarina. 1990. "Madrigali Gian Domenica Martorette, talijanskog skladatelja 16. stoljeća, posvećeni nekim uglednicima Poreča, Zadra i Dubrovnika". *Arti musices* 21/1: 43–58.
- Leljak, Robert (prir.). 2006. *Inventari fonda Veličajne općine zadarske Državnog arhiva u Zadru godine 1325 – 1385*. Zadar: Državni arhiv u Zadru.
- Ostojić, Ivan. 1975. *Metropolitanski kaptol u Splitu*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Palisca, V. Claude. 1985. *Humanism in Italian Renaissance Musical Thought*. New Haven and London: Yale University Press.
- Pederin, Ivan. 1994. "Uprava, crkva, politika i kultura na Rabu u XVI. stoljeću". *Radovi Zavoda za povijesne znanosti u Zadru*, 36: 125–168.
- Pederin, Ivan. 1989. *Rab u osvit humanizma i renesanse*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Reese, Gustave. 1959. *Music in the Renaissance*. New York: Norton.
- Rešetar, Milan. 1901. "Pjesme Ivana Regina, dubrovačkoga kancelara XV. vijeka" *Grada* 3: 1–43.
- Roller, Dragan. 1951. *Dubrovački zanati u XV. i XVI. stoljeću*. Zagreb: JAZU.
- Sekulić, Ante. 2004. "Pavlinška prosvjetiteljska i uljudbena prošlost tijekom hrvatske narodne povijesti". *Rad HAZU*, 488: 33–66.
- Šaban, Ladislav. 1973. "Zagonetno selo Igrišće". *Kaj* 1–2: 77–84.
- Šaban, Ladislav. 1969. "Glazbenici u 13. stoljeću u sjevernoj Hrvatskoj". *Rad JAZU*, 351: 271–286.
- Šaban, Ladislav. 1979. /1980. "Popis pavlinskih glazbenih knjiga iz 1632. godine". *Sveta Cecilija* 49/4: 100–101; 50/1 (1980): 3–4.
- Škunca, Stanislaus. 1971. *Aelius Lampridius Cervinus, poeta Ragusinus (saec. XV)*. Roma: Edizioni francescani.
- Torbarina, Josip. 1931. *Italian Influence on the Poets of the Ragusan Republic*. London: Williams & Norgate.
- Tuksar, Stanislav. 1986. "Imprimées musicaux Européens anciens et rares dans les archives Croates". *Les Croates et la civilisation du livre*. Paris: Presses de l'Université de Paris and Sorbonne: 67–74.

- Vla h o v i ć, Josip. 1995. *Odlomci iz povijesti grada Cresa*. Cres: vlastita naklada.
- Ž i c - R o k o v, Nikola. 1974. "Podaci o orguljama katedrale i ostalom muzičkom životu u Krku u prošlosti (na temelju crkvenih arhiva)". *Arti musices* 5: 95–119.

ON CROATIAN RENAISSANCE: ABOUT MUSIC EDUCATION

In spite of the scarcity of information at our disposal, it is possible to discern some regularities in Croatian Renaissance music education: 1) music teachers were most often organists, the classes were held in seminaries or cathedral schools and the classes were usually limited to choral singing (*canto fermo*) lessons; 2) polyphonic music (*canto figurato*) was taught almost exclusively in archdiocesan centers such as Zadar, Split and Dubrovnik, with the exception of the *scola di musica* in Rab which was the only specialized institution who could teach choral and polyphonic singing in Croatia in the 16th century; 3) the example of a private humanist school in Korčula shows that music was also taught to students from patrician backgrounds; 4) in Dubrovnik the Rector's *cappella* existed alongside the cathedral school. The Rector's *cappella* was an ensemble of professional instrument players, who initiated the basic education of instrument playing.

KEY WORDS: *Croatia, Renaissance, music education, cathedral schools, humanist schools*

